
Г. М. ХОТКЕВИЧ

**Музичні
Інструменти
Українського
Народу**

Друга редакція

Видавець
Олександр
Савчук

Видавець Олександр Савчук
Харків • 2018

УДК 78.022
Х85

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

*Це видання здійснене завдяки невтомній праці
Марії Карлівни і Федора Михайловича ДЕРЯЖНИХ
та Марії Петрівни і Григорія Івановича БАБЧЕНКІВ,
які з БОЖОЇ ласки вижили під час
Голодомору в Україні 1932–1933 рр.*

*Складаємо подяку пп. Богдану Романовському,
Олесі Стефаник, Віктору Мішалову, Костю Черемському,
Сергію Чураю, Володимирі Войту (молодшому),
Євгену Андрєєву, Євгену Дорошкевичу
та Володимирі Яцюку за безкорисливе сприяння
створенню цієї книги*

Хоткевич Г. М.

Х85 **Музичні інструменти українського народу.** Друга редакція / Г. М. Хоткевич ; упоряд., підг. тексту, покажч. О. О. Савчук ; післямови І. В. Мацієвський, В. Ю. Мішалов, М. Й. Хай. — Харків : Видавець Олександр Савчук, 2018. — 2-ге вид., стер. — 512 с. ; 202 іл. — (Серія «Слобожанський світ». Випуск 4).

ISBN 978-617-7538-20-1

УДК 78.022

Друга редакція книги «Музичні інструменти українського народу» корифея української культури Гната Мартиновича Хоткевича (1877–1938) чекала на свою публікацію 75 років.

Порівняно з першою редакцією (*Харків, 1930*), друга редакція безсмертної і єдиної у своєму роді праці Гната Хоткевича не лише вдвічі більша за обсягом, а й має відмінності на концептуальному й теоретичному рівнях.

Книга проілюстрована раритетними зображеннями, доповнена іменним та предметним покажчиками, фотобіографічними матеріалами та фаховими статтями найкращих українських інструментознавців сучасності.

© Хоткевич Г. М., 1937
© Видавець Олександр Савчук, 2012, 2018
© Мацієвський І. В., Мішалов В. Ю.,
Хай М. Й., післямови, 2012
© Савчук О. О., упорядкування,
підготовка тексту, покажчики, 2012
© Кузьменко Ю. А., худ. оформлення, 2012

ISBN 978-966-2562-03-3 (серія)
ISBN 978-617-7538-20-1

ЗМІСТ

ВСТУП	12
КЛАСИФІКАЦІЯ	13
РОЗПОДІЛ ІНСТРУМЕНТІВ	15

СТРУНОВІ ІНСТРУМЕНТИ

1. СМІЧКОВІ	18
ПРОТОТИП	18
ГУДОК ЯК ПОНЯТТЯ	24
СУКА	28
ГУДОК	29
Гудок на Україні	35
СКРИПКА	37
Скрипка в народній пісні	37
Скрипка в народній загадці й поговірці	43
Скрипка в народніх переказах	45
Скрипка у наших сусідів	51
Первісна скрипка	53
Термінологія	53
Скрипак і його музика	54
Ансамблі зі скрипкою	55
БАС. БАСОЛЯ	58
Басоля у наших сусідів	59
Народні пісні й перекази про басолю	60
КОНТРАБАС	62
ВІОЛЯ	62

СЕРБА («СЕРБИ»)	64
ЛІРА (РЕЛЯ)	64
Ліра у наших сусідів	68
а) у поляків	68
б) ліра в Московії	68
в) ліра в Білорусі	72
г) ліра на Україні	73
Ліра в народніх устах	75
Устрій ліри	75
Стрій ліри	79
Музика на лірі	81
Музиканти на лірі	82
2. ЩИПКОВІ БЕЗ ГРИФА	85
ГУСЛІ	85
Назва у інших народів	85
Определення інструменту	87
Гуслі в старинній письменності	89
Гуслі в народніх піснях і переказах	91
Гуслі в старинній графіці	92
Гуслі сусідніх народів	92
а) гуслі у великоросів	94
б) гуслі у фінів	96
в) у інших народів	97
Другий тип гуслів	98
Гуслі другого типу в Великоросії	102
Гуслі у поляків	105
Гуслі інших народів	106

Гуслі на Україні	106	Бандура в народній пісні.....	175
Музиканти на гусях	108	Музиканти на бандурі	177
Упадок гуслів	109	Бандура в Московщині.....	182
Інструмент часів упадку.....	111	Бандура у поляків	187
Третій тип гуслів	112	Устрій бандури	188
Четвертий тип гуслів.....	116	Стрій бандури.....	192
PSALTERION	119	Способи гри на бандурі.....	195
Тип перший	119	Декілька загальних зауважень.....	201
Тип другий	122	ТОРБАН.....	204
ГРЕЦЬКА ЛІРА	124	Торбан у Польщі	206
КІФАРА	126	Торбан на Україні.....	210
ЦИТРА	128	Торбан у Великоросії	213
АРФА	130	Устрій торбана.....	215
Еволюція арфи.....	133	ЛЮТНЯ.....	217
Арфа у нас і у наших сусідів.....	133	АРХИЛЮТНЯ	224
3. ЩИПКОВІ З ГРИФОМ.....	134	КВІНТАРНА	224
КОБЗА	137	4. СТРУНОВІ УДАРНІ.....	225
Кобза сусідніх нам народів.....	139	ЦИМБАЛИ.....	225
Кобза на Україні	141	Цимбали у слов'ян	229
Кобза в народній пісні.....	142	Цимбали в українській народній пісні і переказі	230
Літературні дані про кобзу.....	144	Цимбали на Україні.....	232
БАНДУРА.....	151	Устрій інструмента	234
Інструменти подібної назви в Західній Європі.....	151	КЛЯВІЦИМБАЛ	237
Походження бандури.....	159	ВІРГІНАЛЬ (ВІРЖІНАЛЬ, ВЕРДЖИНЕЛЬ).....	239
Початки вживання.....	159	PANTALEON.....	240
Назва	163	КЛЯВІКОРД.....	240
Поява приструнків	170	PIANOFORTE.....	242

ДУХОВІ ІНСТРУМЕНТИ

1. ПРИМИТИВИ	244
А. Свист	244
1) без приладдя	244
2) з приладдям	244
СВИСТОК (СВИЩИК)	244
СЮРОК (СЮРЧОК)	244
В. Пищання	245
ПИЩИК (ПИЩАЛКА)	245
С. Дзизкання	245
ДЗИЗКАВКА	245
Д. Вуркання (Фуркання)	245
ВУРКАЛО (ВУРКОТВОЛО)	245
Е. Гудіння	246
ГУДОК	246
ДЗИГА (ВЕРЕТЕНО)	246
Ф. З можливістю модуляцій	247
ЛИСТОК	247
ДЗИЗКАВКА	248
ПИЩАЛКА	248
ДУДКА	248
СВИСТУНИ	248
Свистуни на Україні	249
2. ІНСТРУМЕНТИ ЛЯБІЯЛЬНІ	251
А. Інструменти без дірочок	251

[1] Одноцівкові]	251
ПЕРВІСНА ДУДКА	251
ТЕЛ'ЄНКА (ТЕЛ'ЄНКА, ТЕЛІНКА)	252
2) Багатоцівкові	252
а) [багатоцівкові] у інших народів	252
б) багатоцівкові у Великоросії	255
с) багатоцівкові у поляків	259
д) багатоцівкові на Україні	260
СВІРІЛЬ	261
ОРГАН	264
Органи у наших сусідів	267
а) у поляків	267
б) у Московщині	268
в) орган в старинній літературі	272
Органи на Україні	272
РЕГАЛ	273
ПОЗИТИВИ	273
ФІСГАРМОНІЯ	275
ГОЛОСНИКИ	276
В. Інструменти з дірочками	277
Загальні поняття	277
[1] Заднені]	279
ДУДКА	279
ПИЩАЛКА	282
Пищалка на Україні	284
СВИСТІЛКА	287
СОПІЛКА	287

Загальне поняття	287	<i>d) у великоросів</i>	333
Сопілка у наших сусідів	288	<i>e) на Україні</i>	336
Сопілка на Україні	290	Дуда в [українській] народній пісні й переказі	337
Сопілка в народніх повір'ях і переказах	293	ДУТКА	340
Опис нашої сопілки	298	[В.] Інші язичкові	343
ДЕНЦІВКА	301	СУРМА	343
ДВІЙНА СОПІЛКА	301	Інструмент в уживанню	346
В древності	301	ШОЛОМІЯ	350
У наших сусідів	303	ШИПОШ	351
МОНТЕЛЕВ	305	ПОМОРТ	352
2) Незаднені	306	ШТОРТ	353
Незаднені на Україні	306	КЛЯРНЕТ	354
ФЛОЄРА	306	ГОБОЙ	355
Флоєра в народній пісні й переказі	308	ФАГОТ	357
Опис гуцульської флоєри	309	[4.] ІНСТРУМЕНТИ АМБУШУРНІ	358
3) З боковим дуттям	310	ТРЕМБІТА	360
[ФЛЕЙТА]	310	Трембіта в народніх піснях і переказах	363
ФЛЕЙТРАВЕРС (FLAUTO TRAVERSO)	314	Уживання трембіт	364
3. ІНСТРУМЕНТИ ЛІНГВАЛЬНІ	315	Опис трембіти	366
РІЖОК	315	РІГ	368
ПИЩАЛКА З РІЖКОМ	317	ТРУБА	375
[А.] Лінгвальні з резервуаром	317	Труба у нас	380
Описи дуд різних народів	320	ВАЛТОРНА	383
Дуди у наших сусідів	323	ПУЗАН	384
<i>a) у литовців</i>	323	КОРНЕТ	385
<i>b) у поляків</i>	323		
<i>c) у білорусинів</i>	330		

УДАРНІ ІНСТРУМЕНТИ

[1.] З ТОНОМ ПЕВНОЇ ВИСОТИ	390
ДРИМБА, або ВАРГАН.....	390
ДЗВІН	394
КАНДЕЇ.....	399
ДЗВІНОК	399
Дзвінок у народній пісні й обіході.....	401
КУРАНТИ.....	402
БУБОНЧИК	403
КАЛАТАЛО	404
КЛЕПАЛО, або БИЛО	405
ТАРІЛКИ.....	408
ПІДКОВА	408
БРЯЗКАЛА, БРЯЗКАЛЬЦЯ	409
КОЛОТУШКИ	410
[2.] ДРУГА ГРУПА УДАРНИХ	410
БУБОН	410
БУБОН-БАРАБАН.....	414
БАРАБАН	418
ТУЛУМБАС	419
ЛІТАВРИ.....	420
ТОРОХТЬОЛО	424
ТОРОХКОТЬОЛЬЦЕ (ТОРОХТЕЛЬЦЕ, ТОРОХТІЛЬЦЕ)	424
ДЕРКАЧ (ДЕРКОТЬОЛО, ДЕРКАЛО, ТРЕЩІТКА, ДЕРКОТІЛЬЦЕ).....	425

НЕВІДОМІ ІНСТРУМЕНТИ

ПАДВАН.....	428
МУТЕТ	428
САРАБАНДА	428
СИМФОРАЛІК.....	429
ТРАФЯК, КАВКА	429

ПІСЛЯМОВИ**Ігор МАЦІЄВСЬКИЙ**

Гнат Хоткевич і актуальні проблеми етномузикології	432
--	-----

Віктор МІШАЛОВ

«Музичні інструменти українського народу»

Гната Хоткевича	448
-----------------------	-----

Михайло ХАЙ

Феномен етноорганологічного таланту

Гната Хоткевича	460
-----------------------	-----

ПРИМІТКИ.....

465

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ.....

467

ПОКАЖЧИКИ

Іменний покажчик.....	481
-----------------------	-----

Предметний покажчик.....	492
--------------------------	-----